

Az egyetem pallosjoga

Magyar László András

A 18. századig pallosjogot, latinul jus gladii-t nemcsak természetes személyeknek, hanem közösségeknek, testületeknek is adományozhatott a mindenkori uralkodó. Európa-szerte számos egyetem is kapott jogot arra, hogy diákjait és oktatóit büntetéssel, adott esetben halálbüntetéssel is sújtsa. Az egyetemi törvényszékek (sedes judicariae universitatis) halálos ítéleteit pedig olykor végre is hajtották.

A hazai egyetemek közül elsőként 1637-ben, a nagyszombati jezsuita univerzitást ruházta föl II. Ferdinánd király (1619–1637) ítélkezési, illetve pallosjoggal. E jogot később az 1777-ben Budára, majd 1784-ben Pestre költöztetett, immár állami, pontosabban királyi egyetem is megtarthatta, mivel Mária Terézia (1740–1780) a jogadományozást 1771. május 6-án megerősítette (1). Az Egyetemi Bíróság a tanárok, a diákok, az egyetem alkalmazottai, sőt a tanárok feleségei és gyermekei felett is ítélkezhetett.

Mivel azonban a nagyszombati, eredetileg jezsuita egyetem oktatói valamennyien szerzetesek voltak, és így nem ítélkezhetek világi ügyekben, az egyetemhez a király egy olyan előkelő származású jogtudóst nevezett ki bírónak (*Judex Academiae*-nek), aki a jogot meghívott bírótársával együtt gyakorolhatta.

Az első hazai egyetemi bíró, Esterházy Dániel (1585–1654), az akkori országnádor öccse, meglehetősen hamar, már 1642-ben élt is az egyetem pallosjogával. Kazy Ferenc jezsuita történétíró így emlékezik meg az esetről:

„Történt ezenközben, hogy két másik diák még súlyosabb bünt követett el, újabb ürügyet szolgáltatva a már amúgy is marakodó feleknek a vitára. Csakhogy ezúttal a két bűnöst az egyetem igazgatósága elfogatta, és avégett, hogy a nagyszombati szenátus az egyetemi magisztrátust ne vádolhassa

gyöngékezéssel, és ne hányhassa szemére, hogy még főbenjáró bűnöket is büntetlenül hagy, az ügyet azonnal bíróság elé vitette. Az egyetem nemrég kinevezett bírója, Esterházy Dániel, Esterházy Miklós nádor öccse, hamar fel is állította a törvényszéket, és miután megvizsgálta az ügyet és úgy vélte, a megbocsátásra semmi ok nincs, a bűnösöket halálra ítélte. Az elítélteknek az egyetem udvarán, a jók és derekak tanulságára, a gonoszok számára pedig üdvös elrettentő példaképpen pallossal a fejüket vették” (2).

Mindehhez előzményként tudnunk kell, hogy Nagyszombatban viták támadtak a városi hatóságok és az egyetemi magisztrátus közt, mikor egy diákot a polgárok sértegetése miatt Bozó Dániel, a város bírója 1640-ben elfogatott, és a rektor felszólítása ellenére sem engedte szabadon. A győri püspök elnöklete alatt felállított békítő bizottság sem járt az ügyben eredménnyel. E huzavona eredménye lehetett tehát a két tanuló kivégzése: hadd lássa a város, hogy az egyetem is példát tud statuálni (3).

Hasonló kemény ítéletekre az elkövetkező száz esztendőben is több példa akadt, bár újabb kivégzésekről majd százötven évig nincs adat. A jezsuita idők önkényes, gyakran egyszemélyes ítélkezéseit megelégtelve, Mária Terézia királynő, az egyetem orvoskarral való kibővítése után, 1771-ben rendeletet hozott, amelyben az

Esterházy Dániel (1585–1654)

egyetemi bíróságok működését szabályozni, szelídíteni próbálta. E rendelet szerint a bírói hatalmat bűnperekben csak egy jogot értő bel- és kütagokból álló, nyolctagú bíróság gyakorolhatta, amelynek elnöke a jogi kar mindenkor igazgatója volt (1). Egy effajta bíróság ítélte halálra egyébként, húsz évvel később a Martinovics-összeesküvés egyik vádlottját, Szolártsik Sándor joghallgatót is, akit 1795. június 3-án fejeztek le. Tudtommal ez volt az utolsó, egyetemi bíróság által hozott és valóban végrehajtott halálos ítélet Magyarországon. (A per másodrendű vádlottja, Pruzsinszky József háromévi várfogsággal megúsza.)

II. József (1780–1790) 1786-ban ugyan egy időre megvonta a pallosjogot az egyetemtől, ám halála után, 1791-ben az Egyetemi Bíróságot visszaállították jogaiba, sőt, illetékességét még a hagyatéki ügyekre is kiterjesztették – a törvényszék azonban gyakorlatilag csak 1794-ben kezdte meg újra tevékenységét. Az Egyetemi Bíróság ítélete ellen csak a Királyi Kúriához lehetett felbbezni (3, 4).

Az egyetemi polgárok egyébiránt leginkább vagy a testi épséget, vagy a magántulajdont veszélyeztették, magyarul általában verekedtek vagy loptak. Az ítéletek zöme mégis kisebb bűnök büntetésekként született: dohányzásért, kimaradásért, hazárdjátékért, berúgásért, randalírozásért, csalásért, hamisításért szabtak ki büntetést. Akadtak azonban különlegesebb ügyek is.

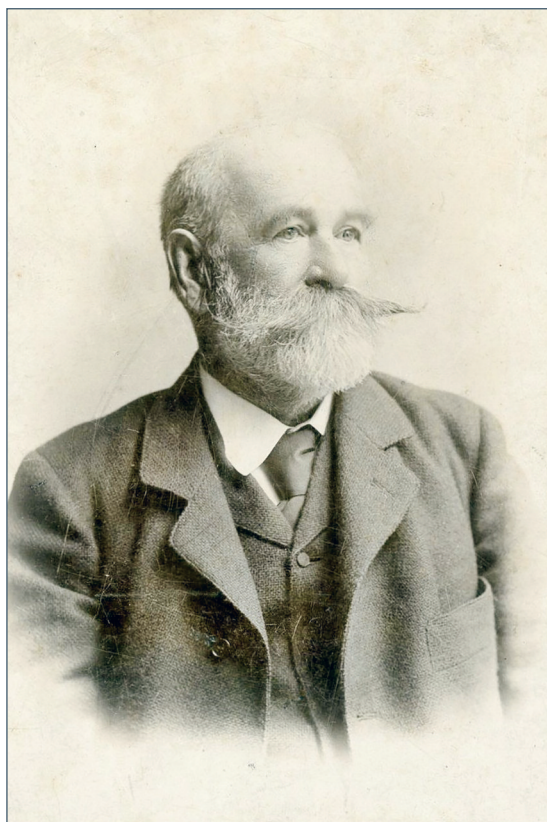
1808-ban néhány diák például azért került az egyetemi bíróság elé, mert virágot lopott a Margitszigetről. E súlyos ügyben ítélkező bíróság tagjai között ott találhattuk a szerzetes-költő Dugonics Andrást is. Egy másik esetben pedig egy diákot félresikerült orvosi beavatkozás miatt fogtak perbe (5).

Az egyetemi bíróság a következő büntetésfajtaikat alkalmazhatta: halál, börtön, korbács, pálca, kizárás az egyetemből, kitoloncolás a város területéről, kényszerbőjt vagy buktatás. A 19. századtól azonban a tetteseket leginkább rövidebb-hosszabb carcer-, azaz zárkabüntetésre és testi fenytésre ítélték, néha ételmegvonással súlyosbítva a rab gyötrelmeit. Az egyetem saját tömlőcöt is főntartott, nem is egyet, hanem rögtön kettőt: egy szigorúbbat és egy enyhébbet. A tömlőcöket ugyan a pedellus felügyelte, a rabtartás költségeit viszont nem az egyetemnek, hanem a vármegyének, illetve a városnak kellett viselnie; ami állandó huzakodásra adott okot a felek között (5).

A korbácsolást és botozást az egyetemi hajdú hajtotta végre, a börtönbüntetés letöltéséről pedig a „botos bidellusnak”, azaz mai nevén a pedellusnak kellett gondoskodnia. A pedellus hatáskörébe tartozott többek közt az alperesek és vádlottak megidézése, az egyetemi tömlőcök felügyelete, sőt a kocsmák, kávéházak és más gyanús vagy nyilvános helyek látogatása is, mégpedig azon dicső célból, hogy megállapíthassa, nincsenek-e ott tanulók, akiket feljelenthetne.

A szállásokról kimaradni ugyanis télen kilenc, nyáron pedig csak tíz óráig lehetett. Azokat a kávéosokat, kocsmárosokat, táncterem-tulajdonosokat, akik a tanulóifjúságot a meghatározott idő eltelte után is kiszolgálták, az egyetem pénz-büntetéssel sújtotta. A bírság egyik fele az ekképpen éberségben érdekeltté tett feljelentőnek, a másik fele pedig az egyetemi szegényalapnak jutott. A dohányzás az utcán – Metternich idején járunk (birodalmi kancellár 1821–1848) – szintén tilos volt, mert a jó erkölcsökbe ütközött, ám tilos volt a hazárdjáték és a pénzkölcsönzés is, nem is beszélve a szebbik nem bármínemű zaklatásától.

A diákok e körülmények ellen már Nagyszombatban is sűrűn lázadoztak, és a pesti egyetemen pedig folytatódtak a különböző diákzavargások. 1831-ben, a kolera idején szintén zavargásokra került sor, mivel a vesztégzár miatt nem lehetett elhagyni az akkoriban még igencsak szűkös és unalmas Pestet. Az ifjúság azzal a felkiáltással, hogy a kolera csak a hatalom koholmánya, lázadást szított és a csöcselék élére állva a kolera-kormánybiztost kényszeríteni akarta az eltávozási engedély megadására. A hatóságok

Abonyi Lajos (Ellinger Ede felvétele)

csak katonai erővel tudták a nagy méreteket öltő lázadást elfojtani (6).

Voltak persze az ítélkezési gyakorlatnak hullámvölgyei és hullámhegyei is. Megtörtént, hogy öt-hat éven át egyetlen egyetemi ítélet sem született, ám például 1804-ben az a bíróság, amelyben Markovics, Kelemen és Demjén jogtanárok is közreműködtek, egyszerre 19 egyetemi polgárt ítélt el, részint börtönre, részint 2–10 korbácsütésre, részint 2–6 mogyorófpálca ütésre, részint pedig, Petőfi Sándor szavaival, „szekundába ponálással”, azaz buktatással vagy éppen végleges kizárással sújtva őket. E tömegítélet oka az volt, hogy a diákok mesterlegényekkel verekedtek, ráadásul abban a rossz hírű Fekete Redut nevű táncteremben tették ezt, ahol egyetemi hallgatóknak különben is tilos lett volna megjelenni. Révay János első éves bölcsésznek pedig 21 napi fogság, 16 korbácsütés és az egyetemből való örökös kizárás lett a sorsa azért, mert takácsmester szállásadójától ismételtelen is bőrkötőt lopott és ez által gyalázatot hozott az egyetemre.

A pesti egyetem egészen 1848-ig megtarthatta pallosjogát. Ha nem is a pallos-, de az ítélkezési jogot egyébként 1847-ig bizonyosan gyakorolta is (5, 7). Bár még jóval később is alakultak ad hoc

„egyetemi törvényszékek”, például 1956 után is működtek hasonlóak, ám ezek sem jogi felhatalmazással, sem pallosjoggal szerencsére nem rendelkeztek.

Borsodi-Bevilaqua Béla a pest-budai kávéházakról írott remek könyvében azt állítja, hogy az 1840-es évek elején történt az utolsó eset, amelynek során az egyetemi pallos előkerült (8).

Ekkoriban a mai belvárosban található Arany Borz kávéház volt a diákelet központja. Innen indult utolsó útjára az az egyetemi tanár, akinek véres hullájára másnap valamelyik sáros, külvárosi síkatorban bukkantak a munkába indulók. A gyilkosság gyanúja egy pesti medikusra terelődött, akit az Egyetemi Törvényszék, hosszú idő után ismét élve pallosjogával, már-már halálra ítélt, mikor az Arany Borz kávéház „házi zsidaja” – ez is egy szakma volt akkoriban – sikeresen felkutatta és rendőrkézzre adta az igazi gyilkost.

A fenti izgalmas történetet később *Abonyi Lajos* (születési nevén Abonyi Márton Ferenc 1833–1895) írta meg, *Az egyetem pallosa* című, először 1852-ben kiadott, terjedelmes és sok történeti érdekességgel teli diákregegyében (9). Abonyi, a kor legnépszerűbb regényírója, halomásból, esetleg egyetemi iratokból ismerhette a történetet, amelynek írásos anyaga talán ma is az egyetemi levéltárak valamelyikének mélyén lapulhat. Nekem egyelőre nem sikerült megtalálnom őket. Magunk közt szólva, az is lehetséges, hogy egy szó sem igaz az egészről.

A szerző: *A Magyar Nemzeti Múzeum Semmelweis Orvostörténeti Könyvtárának igazgatóhelyettese.*

E-mail: magyarlaszlo@semmelweis.museum.hu

Irodalom

1. Linzbauer XF Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae. Budae: Universitas; 1852. II. p. 580.
2. Kazy F Historia Regni Hungariae ab anno saeculi decimi septimi ad annum ejusdem saeculi sexagesimum tertium. Tyrnaviae: Typis Academicis; 1741. II. p. 43.
3. Pauler T. Egyetemünk története. Pest: Landerer és Heckel; 1880. pp. 17-8., 336-9.
4. Herczeg M. Rectori beszédének ismertetése. Jogtudományi Közlöny 1897;39:310-1.
5. Dombóváry G. Adalék a budapesti kir. tudományegyetem 1848 előtti büntető törvényszékének gyakorlatához. Jogtudományi Közlöny 1909;13:116-8.
6. Angyal P. Rectori beszédének ismertetése. Magyar Jogi Szemle 1934;15:220.
7. Fényes E. Magyarország statistikája. Pest: Trattner; 1843. II. p. 61.
8. Bevilaqua Borsodi B. Pest-budai kávéházak. Kávé és kávésmesterség 1535-1935. Budapest: Athenaeum; 1935. I. p. 225.
9. Abonyi L. Az egyetem pallosa. III. Sarkadi Emil. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet; 1906.